

ХРИСТО ПОПСИМОВ
СВЕТЪТ НА ЧОВЕШКИЯ
ХАОС И НА ХУМАННИТЕ
ПОРЪКИ

chitanka.info

Мирослав Кърлежа — поет, драматичен писател, новелист, разказвач, романист, критик, пътеписец, сатирик, страстен полемист и есеист — в литературното си творчество обхваща поколения и периоди от живота на Хърватско и бивша Австро-Унгария, включващи в себе си галерия от образи, които по своя път изразяват мисълта на автора да пристъпва неуморно към благородно търсене на великия свят на човешкия хаос и на хуманното начало, с което той се явява далеч извън границите на Югославия като художествен творец от европейски и световен мащаб.

Роден на 7 юли 1893 година в Загреб, той завършва прогимназия и унгарското кадетско училище в Печуй. След като прекъсва следването на будапещенската военна академия „Лудовицеум“, явява се за пръв път на литературната сцена през 1914 година в списанието „Книжевне новости“. Докъм края на Първата световна война той завършва няколко драматични творби: „Легенда“, „Маскарад“, „Кралево“, „Христофор Колумб“, „Микеланджело Буонароти“ и „Адам и Ева“. През този период той все още търси своя път, своите обществени и естетически позиции, но към края на 1918 година и по-късно в „Хърватска рапсодия“ и в „Хърватски бог Марс“ вече от марксистки позиции описва с епическа сила живота в австрийската казарма, фронта, тиловите герои, подлостта, героизма, саможертвата, безсмислието на човешкото насилие и масовото избиване.

В стихосбирките си, които публикува от 1918 до 1937 година — „Песни“ (в три тома), „Лирика“, „Книга стихове“, „Баладите на Петрица Керемпукх“ (на кайкавски диалект), „Песни в тъмнината“, — Кърлежа се изявява като творец, който търси съществените противоречия на своето време, търси същината и нравите на един залязващ свят и онова, което идва като надежда на хоризонта на историята. В тях той възпява Октомврийската революция, процесите на противоречивото развитие на съвременния свят, неговия упадък, тесните социални и национални рамки, които убиват новия човек.

В драматичния си опус Кърлежа стига може би върховете на своето литературно творчество и на една трагична, чиста, изпълнена с противоречия и сложна художествена визия, в която шестува безсмъртната галерия от образи на феодални аристократи, дребнави буржоа, надменни и празни интелегенти, съмняващи се в себе си и в света декаденти, хетери, кюрета, лицемери от сивата поредица образи,

отпечатани върху фона на безсмисленото ежедневие, бездушни, умиращи чиновници, високомерни военачалници, образи от тъжното шествие на прости войници на фронта, умиращи в пръстта като мухи, самодоволни камердинери, шамбелани и оръженосци, съпровождащи като сенки смешните величия на този свят. Цялото това богатство от образи Кърлежа пречупва през призмата на своите философски и социални концепции и посочва на хората пътя към прогреса. От най-важните драми на Кърлежа трябва да споменем „Галиция“, забранена в самия ден на премиерата, на 30. XII. 1920 година, когато бе публикуван прословутият декрет против дейността на Югославската комунистическа партия, известен под името „Обзнана“. Освен това Кърлежа създава по това време и по-късно драмите „Вучяк“, „Голгота“, цикъла за феодалното и аристократично родословие на Глембаеви — „Господа Глембаеви“, „В агония“ и „Леда“. Последната драма на Кърлежа „Аретей“, в която се прави проникновена, критична съпоставка между научния напредък в света, от една, и морала, нравите и етиката на човека, от друга страна, се появи през 1959 година. В тази драма Мирослав Кърлежа изпраца хуманна поръка към новото поколение, което при изграждането на новото общество трябва да държи сметка не само за неговите материални ценности и за неговия технически и научен подем, но и за целия комплекс от нравствени проблеми, които на конвенционален език науката нарича „обществени отношения“. Тази драма е философско обобщение на онова тъжно развитие на човека, който в своя ход от езическата, робовладелска, феодална и гражданска култура до известен период от преди Втората световна война не е показал онова, което е необходимо на човека, овладял квантовата и атомната физика.

Кърлежа има не по-малки възможности в областта на разказа, новелата, повестта и романа. Като се започне от военните му новели, през повестите от цикъла за родословието на Глембаеви до „Хиляда и една смърт“, Кърлежа обрисова с много ярки щрихи различни аспекти на живота, безсмислието и глупостта на казармените нрави, националното потисничество, шовинизма, неравноправието, смъртта на декадентския индивидуализъм и мъчителния поход на човека към новото.

Кърлежа създава широки епически платна в своите романи „Завръщането на Филип Латинович“ (1932 г.), „По ивицата на разума“

(1938 г.) и „Банкетът в Блитва“ (1939 г.). Романът „Завръщането на Филип Латинович“, който този път поднасяме на българските читатели, се смята за един от най-завършените в художествено отношение романи в новата европейска литература. Докато в другите му романи: „По ивицата на разума“ и „Банкетът в Блитва“, се чувства литературният опит и артизъмът на големия творец, усеща се превесът на рационалното над истински преживяното и сетивното в естетическото познание, в „Завръщането на Филип Латинович“ е намерена сублимната граница между сетивния и интелектуалния свят, която ни принуждава да изпитваме изключителна художествена магия на словото, в случая намерило израз във всички планове и сфери на яркото художествено отражение.

Освен това Кърлежа се изявява с присъщата му сила като есеист, литературен критик, полемист и като издател на литературни списания. В своите есета и критично полемични материали: „Есета“, „Моята равностметка с тях“, „Европа днес“, „Десет кървави години“, „Errip si muove“, Кърлежа излива богатството на своята философска и литературна ерудиция, с което по блясък, проникновение и сила могат да се сравняват малцина автори в европейската и световна литература. В случая Кърлежа излага свои марксистки концепции за изкуството и воюва както срещу спокойния академизъм, така и срещу догматизма и крайните тенденции на модернизма.

Своите марксистки схващания за изкуството — за разлика от много други литературоведи — Кърлежа включва в пространството на широкото класическо наследство, започвайки от Питагор, Демокрит, Хераклит, Лукреций, Тома Аквински, Алберти, Юм, Кант и Хегел и завършвайки с Маркс, Ленин, Белински, Плеханов и Луначарски. В това е обаянието на неговото изкуство, пред което се прекланя всеки културен читател и всеки изкуствовед.

В случая трябва да подчертаем по-специално влиянието на Кърлежа върху младото поколение в Югославия между двете световни войни. Със своите литературни списания: „Пламен“, „Книжевна република“, „Данас“ и „Печат“, както и с цялото си литературно творчество, Мирослав Кърлежа допринесе много за прогресивно ориентиране на младежта и за изясняване на много проблеми в областта на естетиката. В историята на югославската литературна критика и до известна степен в развитието на марксистката естетика

ще се помни дълго време неговият спор с друга теоретици, който той води в своята естетическа студия „Диалектички антибарбарус“. В този полемичен труд Кърлежа прави опит да изясни границите и взаимодействието между субстрата и надстройката в марксистката теория на познанието и по-специално да разработи теория, отнасяща се до художественото пресъздаване на света. Той полага особени усилия да обясни и премахне противоречията, съществуващи между изискванията за социална тенденция в художествените творби и за качеството на словесното отражение в тях. Макар че неговите за това време смели и самобитни схващания в областта на естетиката станаха обект на неразбиране и нападки от страна на други творци в литературата, неговите твърдения за вредния характер на догматизма, академизма и крайния модернизъм запазиха своята сила и до днес и осветлиха естеството и същината на уклоните на много литературни поколения в нашия век. В този труд Кърлежа дава диалектическо обяснение за смисъла и ролята на надстройката в областта на литературното познание и създава внушителна връзка между диалектическият материализъм и развитието на естетическата мисъл във вековете от Питагор, Аристотел, Платон, през Дидро, Лесинг, Кречмер, Фройд, Адлер, Кандински, Малевич, Лотреамон, Мондриани до Маркс, Ленин и Луначарски. В този синтез той търси онова, което трябва да бъде универсално за изкуството, и онова, което е необходимо като специфика за прогресивната литература в света.

Ако направим кратко обобщение на литературния опус на Мирослав Кърлежа, трябва да подчертаем, че в неговото творчество има интелектуален и емоционален елемент, че е отразил социалните противоречия на своето време и упадъка на буржоазното общество. Освен това той е бил особено чувствителен към неразрешените национални проблеми в Югославия и се е борил за национално и социално равноправие между югославските народи. Той се е противопоставял както на национализма, свързан с идеята за „интегрално югославяноство“ на кралската династия, така и на национализма на отделни югославски народи.

Освен това е необходимо да се подчертае, че психографите на Кърлежа и критиците на литературното му творчество твърдят — а това споделят и неговите читатели, — че художественият му почерк има специфична, характерна магия, която остава неподражаема. Все

още за много литературни историци и критици остава открит въпросът дали Кърлежа, изяснявайки и доближавайки границите на материализма и идеализма в литературата и естетиката, и сам не се е увличал и е губел чувството за мярка. Този въпрос ще бъде разрешен от поколенията, които ще го четат в бъдеще — и от историята.

У нас в България от литературните творби на Кърлежа са преведени: пиесата „Господа Глембаеви“ — за служебни нужди на Народния театър, и сборник повести „Мошеник над мошениците“, излязъл от печат през 1959 г. в издание на „Народна култура“.

В романа „Завръщането на Филип Латинович“ главният герой Латинович е представител на интелектуалните кръгове на буржоазната класа, почувствувал колебанията и противоречията на своята социална среда. По негово време се говори за „края на един свят“, за една цивилизация, „намираща се на залез-слънце“. Гражданската култура носи в себе си „индивидуалния прогрес“, насочващ хората към вътрешни идеали, които не намират потвърждение в тогавашната социална обстановка. Латинович се съмнява в себе си, в социалния и етичен мир, който го обкръжава. Той е изразител на културата на идеализма и индивидуализма, която не може да насочи главния герой към търсене на истински ценности.

Дори когато след 23 години се завръща в родния си град, Филип Латинович се смята, че е „изваден от своята среда“. Житейските вихри го хвърлят от едно място на друго и той чувства трагичната воля на цялото битие около себе си. Той не вярва дори в своя произход. Неговият официален баща е един обикновен камердинер, но той се съмнява постоянно в бащинството на отец Ловро, за когото се говори, че е бил в незаконни връзки с майка му. Затова Латинович говори: „Литовци, украинци, веронези, панонци, маджари, от какви далечини, от какви далечни непонятни мъгли са пристигнали техните тела в това заддунавско блато и сега пълзят в своите тесни кръгозори, а кръвта се движи в жилите им и тече.“ Националната опора у Латинович е също слаба. Той поставя и нея под съмнение. Семейството, както и неговото отечество, е „уравнение с много неизвестни“. Латинович е декадент, който изгражда своя свят в определена социална среда. Майка му, „лавкаджийка“, за него като дете и необясними връзки с много мъже, го прави да се съмнява във всичко. Той се уединява в себе си. Дори когато става прочут художник, той не може да почувствува почва под

краката си и неговите жизнени граници са: неудачи, безпомощност и катастрофи. Връзката му с една нимфоманка ще го докара до ръба на пропастта. Симпатиите към нея не се пораждат само в плътската му връзка, а в онова морбидно чувство, че тя е прегазвала дълбоки бродове в живота, потъвала е в безсмислието на жизненото пространство и е излизала от него като стрък на вечната растителност, убивана от небето, земята и от други природни сили. Симпатиите към нея са по-скоро по линията на нейните противоречия, които изпитва и никога не може да преодолее. Латинович, от една страна, се стреми вечно към „непосредствените феномени на реалността“, а, от друга страна, той не може да ги достигне и затова търси някакво абстрактно убежище, което да му послужи като проекция на тази реалност. Това убежище той намира в изкуството, в живописа, в артизма, в „мета логичния план“ на обобщаващата ratio, на обобщаващата сетивна представа за света. Но това на практика означава бягство от живота, от обкръжаващата го действителност. Нямайки възможност да осезае грапавите, тъмни релефи на действителността, той търси нейната проекция в едно интегрално, одухотворено, обединяващо жизнените явления изкуство, в което приближава към себе си света в движения, тонове и багри. В случая Латинович се приближава към идеята за „катарзис“ на Аристотел, към идеята за „калокагатия“ на Сократ, към „абсолютния дух“ на Хегел или към „способността за съждение у човека“ на Кант. „Аз вярвам в чистотата на художественото познание като в единствена чистота, която е останала в това животинско царство около нас“, заявява Латинович. Той, като представител на една залязваща класа, е идеалист, за разлика от другия герой в романа, професор по дерматология в цариградския университет, Кириалес, който е поклонник на сухите, логически схеми и винаги, търси здрава почва в живота. Тази „квадратура“, създадена между Латинович, Кириалес, бившия пропаднал адвокат и стихосъчинител Балочански и миньорната, добродушна и покварена светска дама Бобочка, е омагьосаният кръг, изписан на върха на една цивилизация, която в здрачината на своето развитие се забавлява и търси своя път, своето съмнително утвърждение.

Под плътните завеси на тази дрезгавина, в която отчаяната гражданска прослойка живее безперспективно и пропада бавно в наслоенията на своя атавизъм и на социалния строй, Кърлежа,

диференцира образите на своите герои по нравствен признак, който в една или друга степен ги насочва към упадък или прогрес. Макар че и Филип Латинович е растение на своята земя, макар че и той принадлежи към едно угасващо съсловие, очевидно в тази атмосфера на разпадане, маразъм, убийства и подлости симпатиите на автора са на страната на Латинович. Той все пак е по-добър от майка си, около която „през целия живот са се мъкнали съмнителни мъже“ и която до късно в живота не му е казала дори кой е законният му баща. Той е по-добър от злъчния, опитен и умен учен професор по дерматология Кириалес, който винаги търси рационалното начало в живота и накрая се самоубива. Той е по-добър и от слабоумния пропаднал адвокат, отчаян стихосъчинител Балочански, който, заплетен във валмото на перверзни игри, убива своята нещастна приятелка, склонната към плътски изстъпления и добродушна Бобочка. Той е по-добър и ит тази светска дама Боба, към която го влече нейната трагедия и постоянните ѝ неуспехи в живота, която е отзивчива към положителното и доброто, но се поддава на всички изкушения на своята среда.

Латинович — загубил целия си жизнен AMBIENT — остава на пътя малка, заличена проекция на своя свят, на своето болно обкръжение. Но по примера на други велики образи в световната литература той остава със светлината на духа да търси нещо по-съвършено, което не може да достигне...

Христо Попсимов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.